

МЕМОАРИСТИКАТА НА ПЕТЪР НЕЙКОВ КАТО ШРИХИ КЪМ ЕДНА ОТСЪСТВАЩА ИНТЕЛЕКТУАЛНА ИСТОРИЯ

доц. д-р Гергана Н. Начева
Бургаски свободен университет

THE MEMOIRS OF PETAR NEYKOV LIKE STROKES TO AN ABSENT INTELLECTUAL HISTORY

Assistant professor Gergana Nacheva, (PhD)
Bourgas Free University

РЕЗЮМЕ: Този текст разглежда въпроса за мемоаристиката на малко познатия наш писател, публицист, преводач, журналист и дипломат Петър Нейков. Обект на внимание са книгите му „Техните образи”, „Завчера и вчера” и „Спомени”, които са прочетени през призмата на българската интелектуална мисъл. Спомените му не просто очертават профила на българския прозападно ориентиран интелектуалец от XX век в публичното пространство, но визират топосите и трудните пътища на интелектуалната ни история.

Ключови думи: *интелектуална история; Петър Нейков; културна история; фигурата на ангажирането; публично изразяване; проблемният интелектуалец; интелектуални топоси.*

ABSTRACT: This text goes into the question about memoirs of little known Bulgarian writer, publicist, translator, journalist and diplomatist Petar Neykov. Object of attention are his books „Their portraits”, „The day before yesterday and yesterday” and „Memories” read in the light of Bulgarian intellectual thought. His memories not just outline the profile of Bulgarian intellectual, oriented towards West, but allude to the toposes and hard ways of our intellectual history.

Key words: *intellectual history, Petar Neykov, cultural history, figure of retention, public expression, raising problems intellectual, intellectual toposes.*

В упорития отказ да се напише история на българските интелектуалци, профилът на Петър Нейков се очертава още по-категорично върху нейния бъдещ терен. Българската интелектуална мисъл е по-загрижена да се разпознава и проектира върху обществото, историята и политиката, и по-малко върху полето на чистата интелектуалност. Затова и такъв синтетичен интелектуалец, дипломат, вестникар, публицист и полиглот някак трудно се вписва в културологичното пространство. Културологията тук се връзва по-скоро ненадейно, отколкото закономерно.

Един от най-важните въпроси в текстовете на Нейков е въпросът за времето: „В историята на човечеството едва ли има генерация, която да е направила или поне да е видяла със собствените си очи такъв грамаден, невероятен скок напред в

толкова области, скок с последици, които засягат пряко човека във всекидневния му живот.[...] От волската кола на детството ми до космическата ракета времето е късо, но разстоянието – неизмерно.” (Нейков, 1959 : 5) Това Козелек ще определи като „съкращаване и ускоряване на времето” (Козелек, 2002 : 221)

Следващият по значимост проблем е този за поколението: „Събитията, които се развиха пред погледа на това поколение, са несъмнено събития съдбовни, които слагат своя незаличим печат. Тези събития вече принадлежат на историята.” (Нейков, 1959 : 5) Девет години по-късно, в един друг мемоар срещаме същата идентификация на българския интелектуалец в това време: „Поколението, на което принадлежа, и онова, което го предхожда, минаха през три епохи, едва ли не полюсно противоположни една на друга, като пренесоха в своя неравен път една установена концепция за света, изплетена от дълбока хуманност и готовност за саможертва. Те вярваха безрезервно в първичните значения на думите – свобода, съвест, дълг, чест, човешина – и направиха от тях съдържание на живота си.” (Константинов, 1981 :136). Видимо е, че поколението е дефинирано според Дилтай, който схваща поколенческата еднородност на базата на едни и същи събития и промени, случили се през техния период на рецептивност и преди всичко на колективния спомен.

Блестящият дипломат Петър Нейков и образцовият писател-абстрактен хуманист Константин Константинов позиционират интелектуалеца в талвега на историята. Свидетелските показания се различават по ракурса: „Несъмнено всеки гледа нещата със своите собствени очи; всеки е център на своя малък свят. Тук именно е опасността, която винаги съществува: спомените да се превърнат в автобиография. Аз се постарях да я избегна. Мисля, че събитията са много по-значителни от моята лична съдба и че разказвайки за другите, трябва да забравя за себе си.” (Константинов, 1981 : 12)

Мемоаристът при Константин Константинов се опитва да обективира разказа, докато Петър Нейков му придава силна субективност. Историята при Нейков е сравнена със зрелище: „Зрелищата, които се изредиха пред очите ми, описвам такива, каквито ги видях в момента на тяхното шествие. Това обяснява, ако не оправдава, личното, субективното, което на места удивеният зрител влага в дадените от него откъслечни картини. Зрител удивен, но, смее да кажа, непретоварен с предразсъдъци.” (Нейков, 1959 : 5) Ако трябва отново да се позовем на Козелек, то ще трябва да повторим твърдението му: „Със сигурност изглежда така, че историята се повтаря, но новото, което усещат свидетелите, се състои в невероятното ускоряване, с което този процес протича пред техните очи.” (Козелек, 2002 : 294) Ъгълът, от който е разгледана историята като спектакъл, е един нов прочит, с който обикновено боравят практиките на културната история.

Конструирайки сложното интелектуално поле – местно, национално, европейско, Петър Нейков щрихира интелектуалната ни история. Първата му книга – „Техните образи” – показва големите интелектуални присъствия в публичността от началото на XX век и начева с фамилията Славейковци – Иван Славейков, преводач от френски; Рачо Славейков, един от най-добрите журналисти по военните въп-

роси; Христо Славейков, изтъкнат адвокат и публицист. Но безспорно първенство е отредено на Пенчо Славейков: „И като човек от висок културен ранг, Пенчо държеше под своето обаяние писатели, художници, артисти, журналисти, които имаха щастието да общуват с него.” (Нейков, 1956 : 9)

Очерците за Стаматов, Вазов, Елин Пелин, Кирил Христов, Димитър Бояджиев, Яворов ги презентират като фигури, очертаващи както собствената си субективност, така и културната ситуация на времето. Наред с д-р Ив. Шишманов и М. Арнаудов, Нейков полага основите на литературното анкетиране, но с твърде оригинална тема – „Материалното положение на българския писател преди половин век”. (Нейков, 1956 : 153) Както твърди авторът в по-късните си спомени: „Тя беше в българския печат първа по рода си литературна анкета и ми създаде ценни културни връзки”. (Нейков, 1990 : 109)

Тази анкета е свидетелство за интимния образ на класиците на българската литература – Вазов, Ст. Михайловски, П. Ю. Тодоров, Елин Пелин, Яворов. Тук се изплитат мрежите на интелектуалните публични пространства между писатели и издатели. Според Вазов издателите са комерсиални, корисни и недостатъчно просветени хора, а читателите не са свикнали да си купуват книги и „търсят книги главно в читалищата”. Вазов откроява имената на водещи издатели като Хр. Данов, изплатил му внушителен хонорар за стихосбирките „Гусла” и „Поля и гори”. Припомнено е името на книжаря Касъров, плащал хонорари за списание „Деница”, както и на книжаря Чипев, издал романите „Под игото”, „Нова земя”, „Казаларската царица” и „Светослав Тертер”. Стоян Михайловски с присъщата си полемичност отрича издателските практики. Те са окачествени като „безподобна пасмина”, „търгаши, спекуланти, често изнудвачи”. Михайловски поставя проблема за българските читатели, които според него се увеличават непрекъснато.

В тази анкета за пръв път се повдига въпросът за писателя и участието му във властта – всички анкетиращи са единодушни, че писателите се насочват към партиите. Като член на Радикалната партия П. Ю. Тодоров е вносител на проекта за защита на авторското право по европейски образец, вписвайки го в културната програма на партията като точка за обсъждане, но тя била отхвърлена от конгреса. Елин Пелин вижда нещата от друг ъгъл – как му плащат отделните издания – „Летописи” на К. Величков, „Софийска трибуна”, „Учителска мисъл”, „Просвета”. Най-песимистичен е Яворов – според него българските писатели са изоставени на произвола. Единствения похвален от него е Павел Генадиев, издател на списание „Художник”, за усета му в подбора на сътрудници.

Един кардинален проблем в анкетата е този за синекурните длъжности и българските творци. Близко сто години по-късно Ивайло Знеполски в книгата си „Вебер и Бурдийо. Подходи към интелектуалците” прави следния неутешителен извод за българските интелектуалци: „За да оцелеят, интелектуалците през всички исторически периоди, след освобождението ни от турско робство, в една или друга степен са разчитали на Държавата и на държавната служба. Как при това положение да си набавят необходимите аргументи за самочувствието да се изживяват като неин виртуален критически коректив?” (Знеполски, 2003 : 25-26)

Връщайки се назад във времето, подобно на модерен историк интелектуалецът Петър Нейков показва менталитетите, вкусовете, менталностите на духовните патриарси на нацията ни. Като характеризира Вазов и Михайловски, Нейков показва специфичния поколенчески облик: ”С различни темпераменти, които обуславяха големите им писателски дарби, те бяха извън творческата си работа трезви патриоти и носеха в душите си свещения пламък на Възраждането.” (Нейков, 1990 : 109)

Духът на времето може би ще ни се изплъзне и въпросът за поколенческата принадлежност ще остане неосветен, ако не очертаем топоса на студентското елитно общество в Женева. Мемоарният текст отличава няколко социални слоя – бедните студенти, които мизерстват и не могат да се ползват от богатата на културния град; студентите-социалисти, затворени в своята група, сред които се открояват интелектуалните фигури на Васил Коларов и Тодор Луканов – те странят от българските студенти, но затова пък се вписват в средата на руските революционери. Много по-ярко и убедително е обрисувана групата студенти, принадлежаща на дружество „Братство”, които са идентифицирани от социалистите като „буржоа” и „мамини синове”. Третата категория студенти, по думите на Нейков, са нихилистите, които не членуват никъде, не знаят добре езика и „много рядко получават по някоя диплома – паспорт за дребна чиновническа служба. Някои от тях бяха и крайно недобросъвестни и способстваха, колкото им сили държаха, за да се опетни българското име в Женева.” Между студентите „индивидуалисти”, които не членуват в никакви студентски формирования, той откроява Венелин Ганев, Георги Стаматов и Симеон Радев.

Нейков показва как световната култура и изкуство формират бъдещите ни интелектуалци. Мнозина от тях дружат с женевци и чужденци – французи, немци, италианци и други, и както твърди авторът: „ние се стараехме да живеем по техен образец.” Мемоаристът говори за личните си връзки с отбрано полско общество, посещенията в салона на граф Прозор – руски генерален консул, където се изнасят теософски беседи, и посещенията в дома на Георгий Плеханов, които го запленият преди всичко със своите посетители: „представители на местния интелектуален свят”. С особена симпатия се говори за полските студенти, съставляващи „аристокрацията” на женевското студентство, а зимните им балове се отличават с разкош.

Срещата на П. Нейков с бъдещия престолонаследник на Сърбия Петър Карагеоргиевич е окачествена иронично като „Една от най-случайните исторически срещи на моя живот”. (Нейков, 1990 : 89)

Не са много опитите в българската документалистика, очертаващи облика на българската интелектуалка от началото на ХХ век, но книгата „Завчера и вчера” шрихира и нейния хабитус. Груповият ѝ портрет е пределно лаконичен – тя е ориентирана към френска литература, история и социални науки. Това е най-малобройният елемент от българското студентство в Женева, който обаче се отличава с ревностно учение, амбиция да се усъвършенства френския език, не посещава студентските топоси – бирарии, кафенета, пансиони и не контактува с мъжката част на българското студентство. На този фон рязко се очертава профила на Иванка Ботева – дъщерята на поета Христо Ботев, „най-именитата, най-интересната”, довършваща

курсовете по социални науки. Мемоарният наратив я представя като човек с открит характер, жизнерадостна и волева. В женевските студентски среди тя е известна с това, че не общува с българи. Аргументацията ѝ е, че предпочита общества от „незнатни, но интелигентни хора, от които да науча нещо за начина, по който се води един по-културен и смислен живот...да се вживея в живота на тукашните по-напреднали и по-културни хора” (Нейков, 1959 : 83)

Социабилността на интелектуалеца се представя от присъствието на Петър Нейков в две културологични полета – българската преса от това време (професионалният му път започва от жълтия вестник „Вечерна поща” на Ст. Наумов и Н. Михайлов и органа на Демократическата партия „Пряпорец”, а по-късно е главен редактор на „Echo de Bulgarie”, сътрудник на “Parole Bulgare”) и интелектуалния кръг около вестник „Българан”. Участието на Нейков в хумористичното издание показва как интелектуалците формират общественото мнение: „Обикновено те първи долавят най-отличителните черти на времето, сочат ги гласно, правят ги осезаеми и постепенно ги налагат на мнозинството.” (Нейков, 1956 : 135)

Изданието е илюстрация за влиянието между балканските интелектуалци. За матрица е използван популярният гръцки седмичник „Ромиос” с редактор поета Г. Сурис, създател на характерниологичните персонажи Фасулис и Периклетос. Името на „Българан” е заето от същия гръцки вестник. Наченат от Христо Силянов и Александър Кипров, той еволюира в едно модерно периодично медийно поле, особено след като негов главен редактор става Александър Божинов. Пренесъл своя социален и политически опит от изданието „Сълзи и смях”, Божинов превръща седмичника в най-четеното издание от началото на века. Според Стефан Костов читателската аудитория на „Българан” е преди всичко от средите на интелигенцията – студенти, ученици, учители и други. За първи път участниците в приятелския кръг започват да манифестират свободолюбието си по бирарии, ресторанти, балове и вечеринки, както и своите антимонархически нагласи. Тук си дават среща емблематични художници – Ал. Божинов, П. Морозов, А. Ходина и Петър Паспалеев, както и емблематични писатели – Владимир Попатанасов (Пепо), Димитър Подвързачов (Забравен талант), Ал. Балабанов (Гретхен), Андрей Протич (Светозар Попов), Димчо Дебелянов (Амер), П. Нейков (Diplomatus Magnus).

Седмичникът успява да привлече и Елин Пелин (Горка Горчица), Пею Яворов, Кирил Христов, Петко Тодоров, Трифон Кунев (Тевеке). Именно по този вестник днес можем да съдим за основния проблем на интелектуалната история – интелектуалецът срещу властта: „Прелистете годишнините на вестника и ще видите дързостта, с която се жигосват грандоманствата на княза, налудничавите му блянове за императорска корона, както и пътя, който е избрал, за да ги осъществи. Колко осмивания и колко подигравки!” (Нейков, 1956 : 143) По Закона за печата, издаден през 1904 г., Ал. Божинов е даден под съд за политическата сатира в „Българан”, но това не променя духа на вестника.

Другото място за срещи на българановци е гостилница „Средна гора”, собственост на панагюреца Георги Атанасов, където сред бохемската атмосфера към кръга се приобщават не само писатели, художници и артисти, но и млади даровити

архитекти, чиновници, любители музиканти – цигулари и китаристи, стажанти студенти, както и случайни наблюдатели, водени от „клюкарските слухове“, свързани с българановските веселия. За първи път П.Нейков говори за синтетизма в модерното изкуство: „Чувстваха /българановци –б.а./, че различните културни области не са никога херметически затворени една за друга. Ето защо, ясна им беше естествената солидарност между ратниците на културата, на каквото поле и да работят те.” (Нейков, 1956 : 146)

Модерността в „Българан” се внася от прозападно настроен художник като Петър Паспалеев, който пренася хумористичния опит на „Симплицисимус” и „Льо Рир”, а също и от присъствието на модерните архитекти Иван Койчев и Кирил Маричков. В това общество се вписват и големите български артисти Сава Огнянов, Иван Попов, Васил Кирков, Гено Киров и К.Сапунов. Дръзнали да нарушат обществения морал, българановци изграждат около себе си митичния ореол на бохемски кръг, смутил покоя на българския провинциализъм. В своята интелектуална история Франсоа Дос пише: „Салоните и кафенетата са съхранили ролята си на институции, където интелектуалци от всякакво естество разменят идеи и се смесват с един елит от деловия свят и свободните професии, горди с общата си култура и с артистичните си вкусове”. (Дос, 2007 : 188)

Изявите на Петър Нейков в журналистическото поле подготвят пребиваването му в другото, властовото поле. Показани са сложните взаимодействия и преливанията на интелектуално и властово, както и пребиваването им в мрежите на историческото: „Ако ми беше казал някой тогава, че с тия свободни журналистически разузнавания в чужди страни подготвям една бъдеща, по-смислена дипломатическа кариера, бих се усмихнал скептически. Все пак, този пръв мой контакт с външния политически свят ме въведе в област, съседна на дипломатическата.” (Нейков, 1990 : 111)

Цялостното присъствие на Петър Нейков в публичните пространства можем да определим като бунта на интелектуалеца срещу дипломата. Ангажиментът към властта му носи едни от най-големите крушения в неговия живот. Принципно той не одобрява юридическото си образование: „Слушал бях, че правото води към всичко, стига човек да го забрави”. (Нейков, 1990 : 95) Към дипломатията го ориентира един свищовски предприемач, негов познат от Браила, с презумпцията, че „Страната имала нужда от просветени дипломати с домашно възпитание и чужди езици”. Именно той го препоръчва във Външно министерство за стажант за чин „аташе”. Само един интелектуалец като П.Нейков може да опише истинското състояние на тогавашната българска дипломатия – „дървена и неоформена”. Това е дипломатия на победена страна, на която предстоят още по-големи политически неуспехи – „Етимологически, ние бяхме несъмнено дипломати, защото имахме дипломи. Но с това се изчерпваше нашата подготовка. Предстоеше ни на дело да покажем нашите способности и да ги развием в среда възпитателна и поучителна, разсадник на качества, които ни липсваха. Но такава среда не беше налице...Ние знаехме, че сме чиновници. Малцина от нас подозираха, че са дипломати.” (Нейков, 1990 : 95) Стажът не го впечатлява, но като редактор на френския бюлетин той осъзнава, че „вече не ми беше възможно да пренебрегвам политиката”.

Дипломатическите елити са новите персонажи, които той среща във Външно министерство – Димитър Цоков, дипломат от старата школа, благороден и елегантен, женен за руска графиня; Борис Кисимов, благовъзпитан и тактичен; видния журналист от Телеграфната агенция Велчо Велчев. Най-ярко се откроява Жорж Вернаца, левантинец от Охрид, загадъчен в своята чуждост, но експерт във външната политика, привърженик на френския дипломатически стил.

Най-негативно е описан Рачо Петров, груб, деспотичен и казионен, той задължава младите чиновници да се запишат в „Юнион клуб“, да посещават дипломатически тенис, да участват в приеми. Начинаещите дипломати са бедни, стеснителни и необщителни, с понижено самочувствие.

В текста е забележимо невписването на интелектуалеца в този кръг: „Колегите ми от кариерата бяха големи кариеристи...Лицеприятия, пълзения и интриги бяха в пълен ход...Очевидно беше, че другаде трябваше да търся другари“ (Нейков, 1990 : 98) Мемоаристът показва местата на тези елити – ресторанта на Клайн, посещаван от министри, народни представители, бивши дипломати, висши чиновници, банкери и търговци. Сред тях изпъкват еленският чорбаджия дядо Юрдан, баща на П. Ю. Тодоров; дипломатът Христо Бакалов; политикът Никола Мушанов. В тази рутинна среда младият човек се чувства чужденец: „... трябваше много да слушам и малко да приказвам. Нямахте равенство, имаше общи интереси и, нека призная, не мечтаех да стана като тях в по-напреднали години.“ (Нейков, 1990 : 99)

Друго такова пространство е „Юнион клуб“, член на който ще стане по-късно. Погледът на интелектуалеца ще фокусира, че обществото там е бляскаво отвън, но е „без полет и духовни изненади“. Като чужденец сред него, той е обзет от носталгия за бохемската разгърденост, непринудено веселие и самобитната духовитост на българановци. Горчивата му равнометка е, че интелектуалците, както и политиките, се „опитомяват“, обземат ги „малоградски грижи и дребнобуржоазни копнеж“, наблюдава се как под натиска на славата и материалния успех интелектуалците претърпяват трансформация, превръщайки се в солидни публични личности.

„Юнион клуб“ е онази арена, на която излизат политическите мъже на България – Никола Геннадиев, Петър Петрович, Александър Греков. С тънкия си усет мемоаристът ще улови политическата несръчност на българските първенци, недостойното им държание пред чужденците, злокобните им кроежи за военния преврат през 1923 г.

На този топос е противопоставен сякаш един друг – кафене „България“ – „сборище на столичния интелектуален елит“. С безкрайно увлечение Нейков разказва за средоточието на писатели, литературни критици, университетски преподаватели, а споровете са „тънки, отривисти, духовити“. На няколко пъти той цитира мнението на Боян Пенев, с което показва, че високо го цени, докато оценката за проф. Иван Шишманов е изненадващо негативна. Според Нейков той е лишен от политически усет, с ирония авторът констатира: „професорът познаваше по-добре книгите, отколкото хората“ (Нейков, 1990 : 192)

Първият етап от политическата кариера на П. Нейков завършва с уволнение, защото на конгреса на юристите дръзва да гласува против изпращането на поздра-

вителна телеграма до Фердинанд и министъра на правосъдието. За тази постъпка Рачо Петров подписва уволнението му. Това е първото от редицата уволнения, белязали дипломатическата кариера на П. Нейков. Така той възплава фигурата на критическия интелектуалец.

Политическите намеси на интелектуалеца Нейков илюстрират как всяка интелектуална история е придатък на политическата история. Картографията на медийната му кариера започва с предложението на Андрей Ляпчев да пише за „Пряпорец“, а тематиката са капитулациите, обусловени от историческия контекст. Статиите, които написва, по думите му са „самоуверени, високопарни, в някои отношения дръзки“.

Тук мемоарът започва да конструира управляващите кръгове, в частност – Демократическата партия с нейните политически актьори – Андрей Ляпчев – добър политически възпитател; Александър Малинов – напомнящ на сектант-фанатик; д-р Ораховац – черногорец-пуритан; Манол Златанов – пирдопски лаладжия; Михаил Такев – пещерец, и в някои отношения – пещерен политикан; Никола Геннадиев – циник, но с кураж за убежденията си. Оставаме с усещането, че пред нас се разиграва по-скоро сатиричен спектакъл в типичен българановски стил, отколкото представяне на политическия елит. Изтънчеността и културата и тук са в сблъсък с провинциализма и профанността – Геннадиев е приветлив културен македонец с изящен френски, противопоставен на Такев – първобитен цинцарин, за пример е привлечена карикатурата на Такев, нарисувана от Ал. Божинов.

Впускането в политическата журналистика среща П. Нейков с известни политици: „Една анкета по македонския въпрос ми даде случай да посетя останалите наши по-видни политици – от Иван Евстатиев Гешов и д-р Стоян Данев, до Найчо Цанов и бившия ми учител по български – Т.Г. Влайков.“ (Нейков, 1990 : 109) В началото на 1906 година същият вестник му възлага анкета относно румъно-българските отношения във връзка с острия конфликт между Румъния и Гърция по куцовлашкия въпрос. През погледа на българския интелектуалец е пресъздаден румънският политически елит от онова време – Жак Лаховари, Александър Маргиломан, Таке Йонеску, Костадин Дисеску. В поредица от статии Нейков осветлява този въпрос, а трийсет години по-късно Хр. Силянов ги използва като фактография при написване на „История за Илинденското въстание“. Един разговор с Таке Йонеску дава възможност на Нейков да повдигне завесата по завещанието на Евлоги Георгиев, но след забрана от вуйчо му Димитър Атанасович, той описва това във фейлетона „Милионите на Жерамие“, като подменя имената на героите с френски.

Задграничните журналистически командировки на П. Нейков са в Галац по случай петдесетата годишнина на Европейската комисия и в Белград и Загреб за конгреса на южните славяни.

Повторното му връщане в Министерството на външните работи като трети секретар е дело на Димитраки Станчев, отново му е възложен и френския бюлетин на БТА. Пресичащ интелектуалните полета между журналистиката и политиката, Нейков примирено заключава: „Политиката никога не ме е владяла напълно. Тя беше за мен, остава и до днес, зловеща игра на тренирани тимове, които търсят за

сметка на народите власт, слава и богатства извън полето на производството и духовното творчество.” (Нейков, 1990 : 116)

Цената на политическата ангажираност е твърде висока и българският интелектуалец я заплаща по-късно с арести, изгнание и дълги години немилост. И ако политическото изследване на интелектуалците е дял от политическата история, то политическият ангажимент на Нейков е част от историята на българската дипломатия. Дипломатическата му кариера очертава политическия пейзаж преди Първата световна война и продължава до края на Втората световна, както и вписването на интелектуалеца в различните обществени сфери. Но тук той ще въплъщава вече нова фигура – на свидетеля.

Главите от мемоара – „Македонската ми година 1908-1909”, „Букурещ 1909-1916”, „Цариградската ми служба 1916 - 1918” разкриват балканските му приключения. С особена охота Нейков говори за Балканите и тяхната етническа и културна метисация. Самият автор е роден в Браила и е от смесен брак, говори няколко балкански езика, познава отлично културите на балканския регион и е тънък познавач на политическите интриги в този район на света. Мисията си като секретар на търговското агентство в Серес той вижда като възможност да придобие нови познания: „Балканското ми възпитание се допълваше. Имаше да минат доста години, преди да се запозная добре и с гръцките работи и да добия относителна вещина по безнадеждно заплетените въпроси на Балканите.” (Нейков, 1990 : 120)

В тази си част мемоарът пресича полетата на културното, социалното и политическото и в тази хетерономия оживява историята. Погледът на дипломата се преплита с този на интелектуалеца и това придава на наратива особен колорит. Като илюстрация е споменът му за Източния въпрос в далечната 1908 година: „През пролетта на същата година беше станала тъй наречената Младотурска революция, която отстрани от престола кръволака Абдул Хамид. Младотурското движение, подклатено от шепя авантюристи, младши офицери и дребни чиновници, целеше на първо място освобождаването на Турция от все по-дълбоката намеса на Силите във вътрешните работи на Империята, и едновременно от все по-упоритите домогвания на съседните държави за наследството на „болния човек”. В него имаше от всичко: и настръхнал турски национализъм, и франкмасонство, и недосмляно западнячество, но най-вече остра алчност за власт на болезнено амбициозни хора, прокудени от султанския произвол в затънтени провинции на Империята. Някакъв триумвират се беше очертал горе: кавказецът Енвер, родопецът Талаат, солунското дъонме Джавид. Трагична тройка, която не си даваше сметка, че дейно способства за война, фатална за европейска Турция.” (Нейков, 1990 : 121)

Погледът на интелектуалеца има различна бленда – древните места, красивата природа на Изтока, пъстрата етническа мозайка от „двусмислени лица на левантинци, мрачния поглед на арменци, резкия профил на гърци, безучастния израз на анадолци”. (Нейков, 1990 : 121)

Безличната и скучна работа в консулството в Серес той оживява, като сухите доклади превръща във вестникарски статии или фейлетони, които София получава

като докладни записки. Нейков с хумор твърди: „Узнах по-късно, че тези мои „записки“ са били четени с интерес от Андрей Ляпчев” (Нейков, 1990 : 121)

Дипломатът не се чувства комфортно както сред българските дипломатически кръгове, така и сред останалите дипломати от други държави. Когато говори за пребиваването си в Скопие, той оценява негативно приемите, обществата и маниерите им: „Но господата генерални консули на Великите сили бяха, извън бриджа, доста посредствени, ако не и кухи, личности, което съвсем не им пречеше да са високомерни.” (Нейков, 1990 : 135) Със симпатия авторът разказва за френския консул, в чиято къща се говори за наука, изкуство и най-вече за литература.

Дипломатическите му пребивавания бележат столиците на Румъния, Турция, Украйна, Гърция и Чехия. Бляскавите приеми, великосветските среди не само не го привличат, но, нещо повече – той се чувства като начинаещ в изкуствените обноски и маниери, протоколните срещи и разговори. Обикновено авторът говори за големите исторически събития като за зрелищност, с подчертан потрес от политиката. Букурещката мирна конференция (29.VII.1913), където се подписва примирие след втората Балканска война е сравнена от него с „балкански куклен театър”.

Дипломатическият пласт на мемоара показва не толкова успехите на нашата дипломация, колкото провалите, сложните политически игри, задкулисни ходове и губещите ни политически каузи. За първи път Нейков проблематизира липсата на професионална подготовка на българските дипломати, ниското самочувствие, историческата обремененост: „Сърбите, турците и гърците бяха също грижливо подбрани и средното им равнище винаги превъзхождаше нашето. Те бяха едновременно светски и делови дипломати Те имаха зад себе си установена политическа традиция и четири или пет градски поколения” (Нейков, 1990 : 141)

За политиката интелектуалецът у него говори с горчивина. Така например за Симеон Радев е категоричен „...Симеон Радев постъпи като политик, а не като бюрократ” или „Но както казваше сам за себе си Никола Генадиев, Симеон Радев не беше дипломат от кариерата” (Нейков, 1990 : 161) С особен артистизъм се отличават онези места в мемоарното повествование, където се заговаря за журналисти. Авторът разказва за големия приятел на България Джеймс Баучер, за много чуждестранни кореспонденти – Адориян, Бартлет, Херцог, Мюлер-Найдорф, Ванда Жемжуска, с които се е срещал. Той визира известни европейски вестници като “Tribune des Nations” и “Le Monde”, споменава известни журналисти-международници като Пертинакс и Женевиер Табуи, с които поддържа лични отношения, припомня срещите си с Бьов-Мери (директор на “Le Monde”) и кореспондента Швобел, писал манипулативни текстове против България.

Висока оценка е присъдена на Кръстьо Раковски: „един от най-достоините продукти на нашата земя.... Речта му – чисто българска, с небългарски отсенки, които идеха от множеството европейски езици, които владееше отлично.... Той беше преодолял българщината и говореше като всесветски гражданин – революционер” (Нейков, 1990 : 199-200).

Документалистиката на П.Нейков конструира фигурата на източноевропейския интелектуалец в ролята на пожертван в името на политическата доктрина. От

една тревожна епоха е призван интелектуалецът и журналист Йосиф Хербст – „белязан с печата на трагичния край”. Другата трагична фигура е на пожертвания политик – Александър Стамболийски: „Духът му беше повече интуитивен, отколкото интелектуален, но силният му усет рядко грешеше” (Нейков, 1990 : 250) Следващият пожертван интелектуалец е самият П.Нейков, който е превърнат в изгнаник от Деветоюнския преврат(1923). Това историческо събитие е разломен момент в историята на българските интелектуалци. Журналистът Данаил Крапчев, главен редактор на в. „Зора” и критикът Димо Кьорчев одобряват военния преврат. Интелектуалци като Гео Милев, Вълчо Иванов, Николай Петрини и д-р Нено Цървуланов са зверски убити от превратаджиите.

Интелектуалецът винаги е в спор с дипломата, неговите аргументи са сякаш по-убедителни. Според собствените му признания, за народите, сред които живее, той получава познания не от комуникацията с политическите елити, а от добрите връзки, установени с местния интелектуален елит.

Критическата оптика на интелектуалеца у Нейков регистрира „най-лекомислените политически експерименти” на историята в една преходна, жестока епоха и тогава негово убежище стават книгите на големите световни писатели. В колизиите на историята той се среща с творбата на Х.Г.Уелс „Мистър Бритлинг пие чашата до дъното”, където България е представена с подчертана симпатия. Това му дава основание през 1922 г. в Лондон лично да благодари на големия писател от името на българския народ.

Мемоарът е панорама на много културни и политически събития в близката история на България. В нея умело са вплетени големите литературни присъствия на ХХв. Такива са френските писатели Жорж Дюамел, Франсоа Мориак и Андре Сигфрид, с които се среща в Париж, където участва в делегация за подготовка на документацията по мирния договор (1946г.) В портретите на тези писатели се чувства осезаемото влияние на Андре Моруа върху Петър Нейков. Така българският интелектуалец успява да извиси фигурата на човека на духа, който превъзхожда политика: „Ако се спирам днес на тези срещи, то е поради някои от техните твърде ясни, на места вдъхновени, изказвания, каквито могат да се чуят от творци на културни ценности, надарени със силно въображение. От неполитиците често съм слушал най-проницателните мисли по съвременната политика, каквито професионалният политик няма време, ни възможност, нито способност да зачне и изрази.” (Нейков, 1959 : 293) Никога Нейков не подминава епохалните имена и творби на своето време. Той нарича писателите и световите им „истинско откровение” и почти няма значим писател на ХХв., който да не е коментиран от него.

Времето, в което живее П.Нейков, е политизирано и класово диференцирано. Участието му в голямата световна политика не го привлича. Антиконформисткият му дух го тласка към независимост, а класовата си принадлежност ще идентифицира така: „Не чувствах никаква класова солидарност с хората от моята среда. Капиталист не бях и знаех, че няма никога да стана... Освен това, и до края на живота си не ще призная, че съм буржоа.” (Нейков, 1990 : 219)

Пред очите на читателя се проектират два мемоарни свята – единият е историческа хронология на нашата външна политика, другият – за пътищата на българския интелектуален живот. В политическия и културен пейзаж на ХХ век Петър Нейков успява да размножи образите и преображенията на интелектуалеца и неговите обществени роли – ангажиран, безпристрастен, проблемен, критичен, пожертван.

Тези мемоари успяват да очертаят каменливия път на интелектуалеца от далечните провинции на Европа, но заедно с това успяват да предадат неугасимата му жажда, любознателност и устременост да участва в световния културен процес.

Литература

1. Дос, Фр. (2007) *Ходът на идеите. История на интелектуалците – интелектуалната история*, Издателство Сонм, София.
2. Знеполски, Ив.(2003) *Вебер и Бурдийо. Подходи към интелектуалците*, Издателство Дом на науките за човека и обществото, София.
3. Козелек, Р.(2002) *Пластовете на времето. Изследвания по теория на историята*, Издателство Дом на науките за човека и обществото, София.
4. Константинов, К.(1981) *Път през годините*, Издателство Български писател, София.
5. Нейков, П.(1956) *Техните образи. Спомени*, Издателство Български писател, София.
6. Нейков, П. (1959) *Завчера и вчера. Скици от миналото*, Издателство Български писател, София.
7. Нейков, П. (1990) *Спомени*, Издателство на Отечествения фронт, София.